

W jakim stopniu nowe regulacje ustawowe w zakresie dostępności zwiększają szanse na aktywizację społeczną i zawodową osób z niepełnosprawnościami?

Piotr Sieradzki

 <https://orcid.org/0009-0009-2507-2784>

Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

Streszczenie

W artykule zostało postawione pytanie: na ile upowszechnienie i wprowadzenie standardów dostępności może przełożyć się na aktywizację społeczną i zawodową osób pozostających dotychczas na uboczu życia publicznego z powodu różnorodnych deficytów o charakterze instytucjonalnym, społecznym i osobistym? Teoretycznym podłożem tych rozważań jest społeczny model niepełnosprawności, który problem uczestnictwa OZN w życiu publicznym lokuje w organizacji społeczeństwa i we właściwościach środowiska, w jakim funkcjonują takie osoby. Podstawą empiryczną w niniejszym artykule jest uczestnictwo autora w roli badacza i audytora w projektach badawczo-wdrożeniowych dotyczących dostępności w latach 2018–2022.

Niniejszy artykuł jest jednym z pierwszych, w którym autor szuka związków między standardami dostępności a poziomem aktywizacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami i szczególnymi potrzebami. Temat ma charakter dynamiczny z kilku powodów. Po pierwsze, sam proces dostosowań w trakcie pisania artykułu (rok 2023) jest w fazie początkowej. Po drugie, same standardy będą wypracowywane dla poszczególnych działów sektora publicznego i dzięki temu będzie przybywało optymalnych rozwiązań. Po trzecie, badania nad dostępnością i aktywizacją będą coraz bardziej zaawansowane i zdolne do monitorowania tego złożonego nieliniowego rozwoju. Na ten moment można stwierdzić, że związek między tymi dwiema sferami – dostępności i aktywizacji – jest pozytywny, ale nadal pośredni i nie rozwiązujący wielu problemów.

Słowa kluczowe:

aktywizacja społeczno-zawodowa, standardy dostępności.

How do new statutory regulations on accessibility increase the chances of social and professional activation of people with disabilities?

Abstract

The article asks to what extent the dissemination and introduction of accessibility standards can result in the social and professional activation of people who have so far remained on the sidelines of public life due to various deficits of an institutional, social and personal nature?

The theoretical basis for these considerations is the social model of disability, which locates the problem of participation of MSPs in public life in the organization of society and in the properties of the environment in which such people function. The empirical basis for this article will be the authors participation as a researcher and auditor in research and implementation projects on accessibility in 2018–2022.

This article is undoubtedly one of the first to seek the relationship between accessibility standards and the level of social and professional activation of people with disabilities and special needs. The topic is dynamic for several reasons. First, the process of adaptation itself in the year of writing the article (2023) is in its early stages. Secondly, the standards themselves will be developed for the various departments of the public sector and thus optimal solutions will arrive. Thirdly, research on accessibility and activation will become more advanced and capable of monitoring this complex – non-linear development. At this point it can be concluded, that the relationship between these two spheres: accessibility – activation is positive, but still indirect and without solving the many problems.

Keywords:

accessibility standards, socio-professional activation.

WSTĘP

W roku 2019 uchwalono dwa akty prawne odnoszące się do osób z niepełnosprawnościami: ustawę z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych oraz ustawę z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. Kilkanaście miesięcy wcześniej – w lipcu 2018 r. rząd przyjął program „Dostępność Plus” na lata 2018–2025. W związku z tak istotnymi zmianami w życiu publicznym pojawia się pytanie, na ile przyczynią się one do aktywizacji społecznej i zawodowej osób wskazanych w tych aktach prawnych i w tym programie (określanych dalej w artykule jako OZN). Podstawową perspektywą w niniejszym artykule będzie uczestnictwo autora w roli badacza i audytora w projektach badawczo-wdrożeniowych, dotyczących dostępności w latach 2018–2022. Dzięki tym działaniom autor uzyskał bezpośredni wgląd w stan dostępności i przystosowania infrastruktury technicznej, ale i też stan reorganizacji instytucji pod kątem szczególnych potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

Aby odpowiedzieć na pytanie postawione w tytule rozprawy, zostaną przeanalizowane zapisy znajdujące się w tych aktach, a także poziom zaawansowania tych wdrożeń. Następnie w artykule zostanie podniesiony problem, na ile upowszechnienie i wprowadzenie standardów dostępności może przełożyć się na aktywizację społeczną i zawodową osób pozostających dotychczas na uboczu życia publicznego z powodu różnorodnych deficytów o charakterze instytucjonalnym, społecznym i osobistym. Artykuł ma charakter socjologiczny. Wprawdzie punktem wyjścia analizy w artykule są zapisy normatywne i założenia programowe, to jednak docelowo analiza ma na celu uchwycenie społecznych oraz instytucjonalnych uwarunkowań aktywizacji w kontekście wprowadzonych w ostatnich latach programów dostępności.

Pytaniem pomocniczym jest tu kwestia: Na ile obszary zapewniania dostępności pokrywają się z przyczynami bardzo niskiego poziomu aktywności społecznej i zawodowej OZN, jaki niezmiennie odnotowujemy w polskich warunkach? Czy upowszechniając tego typu rozwiązania na rzecz dostępności można zmienić ten stan rzeczy? Czy też przyczyny tkwią gdzie indziej, w innych sferach, takich jak: organizacja miejsc pracy w przedsiębiorstwach, jakość pośrednictwa pracy, działalność podmiotów reintegracyjnych, placówek oświaty czy po prostu wsparcie środowiska lokalnego i rodziny?

PODSTAWY TEORETYCZNE

Teoretycznym podłożem tych rozważań jest społeczny model niepełnosprawności, który problem uczestnictwa OZN w życiu publicznym lokuje w organizacji społeczeństwa i we właściwościach środowiska, w jakim funkcjonują takie osoby. Zgodnie z tym podejściem deficyty biologiczne czy też zdrowotne nie muszą prowadzić do niemożności podejmowania i wykonywania różnorodnych ról społecznych, w tym ról zawodowych. Istotą społecznego modelu jest uznanie przewycięzania i łagodzenia barier za podstawowy obszar działań prowadzących do integracji OZN, umożliwiających im podjęcie ról pracownika,

obywatela, czy też uczestnika życia kulturalnego i społecznego. W związku z tym ciężar wyzwań związany z niepełnosprawnością zostaje przeniesiony z indywidualnych zmagania na systemowe zorganizowane przeobrażenie i przystosowanie sfery publicznej w jej różnorodnych aspektach: nie tylko architektonicznej, ale również transportowej, ekonomicznej i społeczno-kulturalnej (Gąciarz, 2017, s. 74–75). Społeczny model niepełnosprawności upatrujący przyczyn ograniczonej aktywności społeczno-zawodowej OZN w sposobie organizacji życia zbiorowego skłania do zwrócenia uwagi na upowszechnianie w ostatnich latach standardy dostępności odnoszące się do tych różnorodnych sfer.

Należy zatem przyrzeć się zapisom obu wymienionych ustaw oraz zapisom i rezultatom programu „Dostępność Plus”, który jest głównym narzędziem wdrażania tych aktów normatywnych. Główny zarys zmian w kierunku dostępności został określony w artykule 6 ustawy, która wprowadza trzy podstawowe wymiary dostępności: architektoniczny, informacyjno-komunikacyjny oraz cyfrowy – odsyłający do nieco wcześniejszej ustawy o dostępności cyfrowej. W dokumentach tych określono minimalne wymagania w ramach tych trzech wymiarów dostępności. W przypadku dostępności architektonicznej podstawowe niezbędne standardy to:

- a) zapewnienie wolnych od barier poziomych i pionowych przestrzeni komunikacyjnych budynków,
- b) instalacja urządzeń lub zastosowanie środków technicznych i rozwiązań architektonicznych w budynku, które umożliwiają dostęp do wszystkich pomieszczeń, z wyłączeniem pomieszczeń technicznych,
- c) zapewnienie informacji na temat rozkładu pomieszczeń w budynku, co najmniej w sposób wizualny i dotykowy lub głosowy,
- d) zapewnienie wstępu do budynku osobie korzystającej z psa asystującego, o którym mowa w art. 2 pkt 11 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2021 r. poz. 573 i 1981 oraz z 2022 r. poz. 558, 1700 i 1812),
- e) zapewnienie osobom ze szczególnymi potrzebami możliwości ewakuacji lub ich uratowania w inny sposób (Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, Dz.U. 2019 poz. 1696).

W zakresie dostępności informacyjno-komunikacyjnej sformułowano następujące minimalne wymagania:

- a) obsługa z wykorzystaniem środków wspierających komunikowanie się, o których mowa w art. 3 pkt 5 ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się (Dz. U. z 2017 r. poz. 1824 oraz z 2022 r. poz. 583 i 830) lub przez wykorzystanie zdalnego dostępu online do usługi tłumacza przez strony internetowe i aplikacje,
- b) instalacja urządzeń lub innych środków technicznych do obsługi osób słabosłyszących, w szczególności pętli indukcyjnych, systemów FM lub urządzeń opartych o inne technologie, których celem jest wspomaganie słyszenia,
- c) zapewnienie na stronie internetowej danego podmiotu informacji o zakresie jego działalności – w postaci elektronicznego pliku zawierającego tekst odczytywalny

maszynowo, nagrania treści w polskim języku migowym oraz informacji w tekście łatwym do czytania,

- d) zapewnienie, na wniosek osoby ze szczególnymi potrzebami, komunikacji z podmiotem publicznym w formie określonej w tym wniosku.

Dostępność cyfrowa, której poświęcono odrębną ustawę, reguluje parametry stron internetowych oraz aplikacji mobilnych należących do instytucji podlegających ustawie. W dokumencie tym określono szereg parametrów i właściwości, dzięki którym ze stron www oraz aplikacji będą mogły korzystać osoby niedowidzące, niedosłyszące, posiadające niepełnosprawność ruchową oraz inne ograniczenia. Zgodnie z wymogami prawnymi narzędzia cyfrowe muszą zawierać między innymi możliwość zwiększania czcionki, odległości między poszczególnymi wersami i słowami oraz w tekście, możliwość regulowania kontrastu, zapobieganie niepotrzebnemu migotaniu obrazu czy też możliwość posługiwania się samą klawiaturą bez myszki (usprawnienie dla osób mających trudność w posługiwaniu się dłońmi) (Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych, Dz.U. 2019 poz. 848).

WYNIKI ANALIZ

Wymogi ustawowe skierowane przede wszystkim do sektora publicznego byłyby niezmiernie trudne do osiągnięcia bez towarzyszących tym działaniom i funduszm w ramach programu „Dostępność Plus”. Jego zapisy przewidują dwutorowe oddziaływanie na stan dostępności w Polsce (Uchwała w sprawie ustanowienia rządowego programu „Dostępność plus”, <https://www.gov.pl/web/premier/uchwala-w-sprawie-ustanowienia-rzadowego-programu-dostepnosc-plus>). Pierwszym, strategicznym wymiarem jest trwałe włączenie problematyki dostępności do wszystkich polityk, do praktyki planowania, realizacji i oceny funkcjonowania państwa. Drugim wymiarem działań zaplanowanych w programie są inwestycje (budowlane, transportowe, technologiczne) w istniejące budynki użyteczności publicznej i zasoby mieszkaniowe wielorodzinne, przestrzeń, środki transportu, strony internetowe czy usługi o charakterze powszechnym.

Zgodnie z programem odbywa się to w formie konkursów na dofinansowanie likwidacji barier w takich miejscach, jak szkoły, dworce, przystanki, biblioteki, przychodnie i szpitale. Włączenie problematyki dostępności do wszystkich polityk, do praktyki planowania, ma zostać osiągnięte poprzez różnorodne działania, takie jak:

Po pierwsze – wprowadzenie odpowiednich przepisów prawnych (standardów dostępności), które zagwarantują dostępność w prowadzeniu inwestycji budowlanych, przy zakupie odpowiednio przygotowanych środków transportu, oznaczaniu tras i przestrzeni publicznej, usług czy realizacji zadań z wykorzystaniem środków publicznych. Po drugie – poprzez inwestycje w wiedzę, kompetencje i umiejętności w zakresie dostępności dla kreatorów rzeczywistości społecznej. Po trzecie – poprzez stworzenie lepszych możliwości rozwoju nowych technologii asystujących, kompensacyjnych czy rozwoju produktów

i usług opartych na zasadzie uniwersalnego projektowania (Program Rządowy „Dostępność Plus” na lata 2018–2025, s. 12–14).

Po pięciu latach od ogłoszenia programu, co nastąpiło na wiosnę roku 2023, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej podało, że inicjatywy poprawiające dostępność w służbie zdrowia podjęły dotychczas 234 placówki Podstawowej Opieki Zdrowotnej oraz 73 szpitale w całej Polsce. Pracownicy tych instytucji służby zdrowia są szkoleni z efektywnej komunikacji z osobami ze szczególnymi potrzebami, w tym seniorami, a dotychczas przeszkolono ich 1064. Dzięki różnego rodzaju projektom z pomocy w postaci usług społecznych i zdrowotnych (np. opiekunki, asystenta, doradcy) skorzystało już 404 tys. osób – głównie seniorów i osób z niepełnosprawnością. Resort zaznaczył, że utworzono także 16 centrów zdrowia psychicznego, które pozwalają wspierać osoby w kryzysach psychicznych w ich środowisku lokalnym bez konieczności hospitalizacji.

Z danych podanych przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej wynika także, że w ciągu pięciu lat działania programu zmodernizowano ponad 70 dworców kolejowych oraz zakończono budowę lub modernizację 650 peronów kolejowych, dostępnych dla osób o ograniczonej możliwości poruszania się; zakupiono blisko 1000 autobusów, tramwajów i wagonów kolejowych przystosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, a także usługi indywidualnego transportu door-to-door w ponad 170 gminach. W ciągu 5 lat działania programu „Dostępność Plus” na likwidację barier m.in. dla osób z niepełnosprawnościami wydano 16,7 mld zł. Z funduszy europejskich finansowane są projekty dotyczące m.in. architektury, transportu, edukacji, służby zdrowia czy cyfryzacji (<https://samorząd.pap.pl/kategoria/fundusze-europejskie-w-regionach/program-dostepnosc-plus-167-mld-zl-w-ciagu-5-lat-na>).

Po przedstawieniu założeń ustawowych w zakresie dostępności oraz charakterystyce pierwszych lat zrealizowanych wdrożeń można powrócić do głównego pytania niniejszego artykułu – w jakim stopniu omawiane zmiany prawne instytucjonalne mogą przyczynić się do podwyższenia poziomu aktywizacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami? W pierwszej kolejności ocenione zostaną skutki wprowadzanych rozwiązań, w drugiej części – odniosę się do wskazywanych już w innych analizach problematyki aktywizacji – głębszych – systemowych i środowiskowych przyczyn niskiego poziomu aktywności OZN.

Obie ustawy: o dostępności cyfrowej oraz o zapewnianiu dostępności, a także dofinansowania w programie „Dostępność Plus” odnoszą się do dwóch rodzajów podmiotów: do jednostek sektora finansów publicznych oraz do podmiotów niepublicznych realizujących zadania ze środków publicznych. W związku z tym zasięg obligatoryjnego oddziaływania skutków tych regulacji jest ograniczony. Wynikające z odgórnych przepisów racjonalne usprawnienia i wszelkie inne działania odnoszą się do instytucji państwowych i samorządowych, a także pośrednio do podmiotów niepaństwowych, takich jak niepubliczne placówki zdrowia czy organizacje pozarządowe, ale tylko wówczas, gdy będą one realizować zadania finansowane ze środków publicznych. Poza zasięgiem bezpośredniego oddziaływania ustaw pozostają podmioty stricte komercyjne wytwarzające produkty lub świadczące usługi na zasadach wolnorynkowych.

W związku tym nowe standardy (a w zasadzie pierwsze standardy dostępności) odnoszą się tylko do wąskiej części rynku pracy, jakim jest sektor publiczny i podmioty powiązane kontraktami z systemem publicznym. Zdecydowana większość pracodawców nie będzie zobligowana do modyfikacji środowiska pracy w kierunku przystosowania dla OZN. Zapisy ustawowe nie pozostawiają wątpliwości, że nie jest ich celem przystosowanie obiektów do funkcjonowania zatrudnionych pracowników, ale do obsłużenia klientów instytucji publicznych. W artykule szóstym ustawy o zapewnianiu dostępności charakterystyczny jest zapis, iż standardy muszą spełniać wszystkie pomieszczenia oprócz pomieszczeń technicznych, w związku z tym ułatwieniami nie są objęci pracownicy funkcjonujący na zapleczu organizacyjnym tych instytucji.

Ustawa o zapewnianiu dostępności oraz ustawa o dostępności cyfrowej skupiają się na osobie z niepełnosprawnościami jako obywatelu czy kliencie, który ma prawo do możliwości samodzielnego korzystania z usług publicznych, natomiast nie wychodzi naprzeciw osobie niepełnosprawnej jako pracownikowi czy kandydatowi do pracy. Z tego też względu można stwierdzić, że omawiane zmiany mogą pośrednio przyczyniać się do rozszerzenia możliwości aktywizacji społecznej, natomiast w ograniczonym stopniu zmieniają warunki upowszechniania aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych. Dzięki nowym wdrożeniom łatwiej będzie niepełnosprawnym mieszkańcom, klientom czy pacjentom wyjść poza swoją wąską przestrzeń aktywności ograniczoną niekiedy do gospodarstwa domowego i prywatności i wejść w sferę instytucji publicznych. Samodzielne załatwienie spraw zdrowotnych czy administracyjnych z pewnością będzie wyraźnym krokiem w stronę aktywizacji społecznej, natomiast będzie daleko niewystarczającym bodźcem do postępów aktywizacji zawodowej.

Czynnikiem utrudniającym precyzyjną ocenę kierunku zmian na rzecz dostępności jest sama dynamika procesu wdrażania. Program przyjęty mocą uchwały istnieje od pięciu lat, natomiast pełne wejście w życie regulacji nastąpiło w roku 2021. Niekoniecznie oznacza to, że instytucje objęte obowiązkiem dostępności osiągną w pełni ten stan zgodnie z narzuconymi terminami i standardami. W wielu miejscach stopniowo będą wdrażane racjonalne usprawnienia, ale też wiele instytucji (zaprojektowanych kilkadziesiąt lat temu) będzie realizowało obowiązek dostępności w sposób pośredni, kompromisowy przez stworzenie tak zwanego dostępu alternatywnego, czyli zastępczych rozwiązań w sytuacji niepozwalającej na realizację pełnych standardów.

Bez względu na przełomowy charakter zmian łatwo jest oszacować, że przeprowadzone inwestycje i wdrożenia mają charakter pionierski, wyspowy, a pełne przystosowanie instytucji i przestrzeni publicznych jest przedsięwzięciem, które zajmie wiele najbliższych lat. Aby znaleźć odpowiedź na pytanie o wpływ upowszechnienia dostępności na podniesienie aktywizacji społeczno-zawodowej należałoby się oprzeć na dotychczas rozpoznanych przyczynach tego stanu.

B. Gąciarz, P. Kubicki i S. Rudnicki przyczyn ograniczonej aktywności niepełnosprawnych upatrują w wadach systemu instytucjonalnego, który charakteryzuje się sektorowym podejściem do niepełnosprawności i podziałem odpowiedzialności na różne instytucje, bez prób integrowania procesów wsparcia i aktywizacji przebiegających w jednym i określonym kierunku. W Polsce istnieje wieloszczeblowy i wielosektorowy system

instytucji publicznych świadczących wsparcie dla osób z niepełnosprawnościami, obejmuje on swoim zakresem wszystkie sfery życia tych osób. Jednak po bliższym przyjrzeniu się jego konstrukcji widać, że istnieją w nim luki, które skutkują krótkofalowym, niespójnym wsparciem dla osób niepełnosprawnych, nieprowadzącym do pełnej rehabilitacji i aktywizacji. Brakuje w tym systemie ośrodka koordynacyjnego odpowiedzialnego za spójność i długofalowość wsparcia dla osób o szczególnych potrzebach.

Patrząc na pomoc dla OZN jak na proces wielostopniowy uwidacznia się, że występują w nim węzły krytyczne – rozstrzygnięcia, które określają szanse jednostki na rehabilitację społeczną i zawodową. Tych przełomowych elementów jest kilka: a) przejście między leczeniem szpitalnym a zabiegami rehabilitacyjnymi; b) uzyskanie statusu osoby niepełnosprawnej a uzyskanie odpowiednich świadczeń; c) uzyskanie statusu a określenie roli klienta ośrodków pomocy; d) współpraca z instytucjami rynku pracy a jakość oferty dla pracowników i pracodawców; e) przejście między ukończeniem szkoły (lub innej formy kształcenia) a nawiązaniem kontaktu z rynkiem pracy¹.

Brak powiązań pomiędzy poszczególnymi etapami wsparcia (etapy te przynależą do różnych sektorów administracji samorządowej i publicznej) przesądza o braku ciągłości i konsekwencji we wsparciu niepełnosprawnych. Powrót lub wejście osoby niepełnosprawnej na rynek pracy jest ostatnim etapem tego złożonego procesu, tym trudniej więc o dotarcie do tego etapu.

Z analizy zapisów obu ustaw odnoszących się do dostępności wynika, iż nie ma wątpliwości, że nie są to akty wprowadzające nowy ład instytucjonalny. Nie jest ich celem integrować i modyfikować dotychczasowy system wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami. Rozwiązania obu omawianych ustaw (o zapewnieniu dostępności i o dostępności cyfrowej) przyjmują perspektywę osoby niepełnosprawnej ubiegającej się o pomoc instytucji publicznej i poruszającej się w jej obrębie, ułatwiają odnalezienie się w tych instytucjach i skorzystanie z pomocy, jakie one oferują. Nie jest jednak celem tych aktów prawnych zmieniać kompetencje tych instytucji, ani też zmieniać powiązania pomiędzy różnorodnymi sektorami pomocy. Można sformułować tezę, że przebudowa tego wadliwego systemu nie jest celem nowych rozwiązań związanych z dostępnością.

Upowszechnienie standardów dostępności poprawi jednak (w perspektywie długoterminowej) względnie samodzielne radzenie sobie osób z niepełnosprawnościami na poszczególnych, wskazanych wcześniej – kluczowych, węzłowych etapach. Przytaczając wspomniane upowszechnione powyżej punkty krytyczne – upowszechnienie dostępności ułatwi osobom niepełnosprawnym poruszanie się w sektorze ochrony zdrowia, w obszarze rehabilitacji czy w obszarze pomocy społecznej i ubezpieczeń społecznych. Będą one mogły bardziej aktywnie ubiegać się o usługę leczenia, rehabilitacji czy też świadczenia finansowego. Spośród tych kluczowych węzłów najtrudniejszy jest jednak próg wejścia na rynek pracy, co jest zależne od wielu czynników.

¹ Gąciarz, B., Kubicki, P., Rudnicki, S. (2014). System instytucjonalnego wsparcia osób niepełnosprawnych – diagnoza dysfunkcji. W: B. Gąciarz, S. Rudnicki (red.), *Polscy niepełnosprawni. Od kompleksowej diagnozy do nowego modelu polityki społecznej* (s. 117). Wydawnictwa AGH Kraków.

Badacze społecznego położenia OZN wskazali na złożoność tego systemu wsparcia. Złożony charakter ma przede wszystkim otoczenie instytucjonalne, skomplikowane powiązania, a również zupełny brak połączeń między rozproszonymi instytucjami, organizacjami, procedurami nietworzącymi dla niepełnosprawnego jednolitej ścieżki wychodzenia z niepełnosprawności bądź jej łagodzenia i postępów w aktywizacji. Wsparcie udzielane jest przez różne instytucje działające niezależnie od siebie i niekoordynujące między sobą tej pomocy. Najbardziej typowym przykładem jest brak jednolitego systemu orzecznictwa i dwa niezależne pionory wydające decyzje w jednej sprawie, jaką jest status osoby niepełnosprawnej – system ZUS i KRUS (orzecznictwo w sprawie zasiłków i rent) oraz orzecznictwo powiatowych komisji do spraw orzekania o niepełnosprawności (orzecznictwo w sprawie pozostałych uprawnień, takich jak dofinansowanie zatrudnienia, rehabilitacji, kształcenia specjalnego). Decyzje te nie tylko odnoszą się do różnych uprawnień, ale także są między sobą niespójne w sprawie określenia skali i rodzaju niepełnosprawności. Brak jednolitych wskaźników nie jest jednak dla OZN takim problemem, jak brak kontynuacji wsparcia i naturalnego przemieszczania się między sektorami pomocy (Rudnicki, 2014, s. 43–45).

Drugim aspektem skomplikowania jest złożoność poznawcza. Odnalezienie się w podstawach prawnych, formach, kryteriach pomocy wymaga od OZN dużego wysiłku interpretacyjnego a mapa tej potencjalnej i niełatwo osiągalnej pomocy rzadko zostaje w pełni poznawczo opanowana. Jakość życia osób niepełnosprawnych zależy w dużej mierze od posiadanych w swoim otoczeniu zasobów, które pozwalają zredukować poznawczo złożoność otoczenia. Mogą to być własne kompetencje intelektualne i zdolność do samodzielnego uczenia się, ale także posiadane relacje w bliższym lub dalszym otoczeniu rodzinnym.

Na tym tle – jako pozytywny czynnik – przedstawiają się standardy dostępności w aspekcie informacyjno-komunikacyjnym (ustawa o zapewnianiu dostępności oraz wymogi zapisane w ustawie o dostępności cyfrowej). Zapisy te i bardzo intensywne wdrożenia o charakterze informatyczno-komunikacyjnym realizowane są w każdej organizacji z sektora publicznego oraz w organizacjach związanych z sektorem publicznym. Głównym priorytetem tych zmian jest poprawienie środków technicznych i form językowych komunikowania się z niepełnosprawnymi. Podstawowym wymiarem tych wdrożeń cyfrowych były: postrzegalność (możliwość poznania komunikatu za pomocą różnorodnych zmysłów), zrozumiałość (dostępność dla osób o niższych zdolnościach intelektualnych), kompatybilność (czyli współgranie różnorodnych rozwiązań cyfrowych i elektronicznych) oraz funkcjonalność (możliwość obsługiwanego komputera lub aplikacji w sytuacji niesprawnych dłoni) (Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych, Dz.U. 2019 poz. 848).

Sama dostępność informacyjno-komunikacyjna zapisana w ustawie o zapewnianiu dostępności oprócz upowszechnienia tłumaczeń na język migowy wprowadza również wymogi redagowania komunikatów zgodne z zasadą *easy to read* (łatwy do przeczytania). Są to określone procedury tworzenia tekstów pisanych, ale także ich technicznej i wizualnej edycji, która zdecydowanie obniża trudności na poziomie zmysłowym

(wizualne ułożenie tekstu), jak i na poziomie intelektualnym (maksymalne uproszczenie przekazu informacyjnego).

W ten sposób zdecydowanie poszerza się grono osób zdolnych do korzystania z rozwiązań elektronicznych i informacji udostępnianych przez administrację publiczną. Nietrudno wyobrazić sobie, że te innowacje upraszczają proces ubiegania się OZN o wsparcie przy zachowaniu dotychczasowego systemu pomocy. Przepisy o dostępności informacyjno-komunikacyjnej oraz o dostępności cyfrowej nie modyfikują złożoności instytucjonalnej pomocy dla osób z niepełnosprawnościami, ale mogą stopniowo przyczynić się do obniżenia trudności w radzeniu sobie z istniejącym systemem.

PODSUMOWANIE

Zmierzając do podsumowania tych rozważań, można zwrócić uwagę na ostatni etap procesu aktywizacji OZN, to jest na przejście między etapem poszukiwania pracy a jej podjęciem. Również w tym przypadku dostrzec można pozytywny wpływ standardów dostępności, ale i zarazem ich ograniczoną sprawczość. Można tu mówić o dojściu do pewnej granicy, za którą upowszechnienie aktywizacji zawodowej może nastąpić tylko przez przebudowę instytucji pośredniczących między osobami niepełnosprawnymi a rynkiem pracy i przez samą zmianę w organizacji stanowisk i środowisk pracy. Przyjmując, że podmioty reintegracyjne (ZAZ, WTZ, CIS, KIS) pełnią tę rolę w stopniu dalece niewystarczającym (co jest tematem do odrębnej rozprawy), brakuje stałych punktów na mapach gmin i powiatów, które kojarzone byłyby jako miejsca skutecznie wspierające ten proces aktywizacji. Mapa organizacji pozarządowych działających na rzecz aktywności niepełnosprawnych rozpoznawalnych w środowisku OZN jest jeszcze rzadsza niż sieć wspomnianych podmiotów reintegracyjnych. Nawet jeśli istnieje szerokie grono osób z lekkim lub umiarkowanym stopniem niepełnosprawności, które zdolne jest do pracy w odpowiednio dostosowanym środowisku, to nadal brakuje odpowiednio gęstej i rozpoznawalnej sieci instytucji pośredniczących we wprowadzeniu tych osób na rynek pracy.

Bardzo istotnym czynnikiem ograniczającym proces aktywizacji jest brak odpowiedniej puli miejsc pracy zaplanowanych uniwersalnie, zgodnie ze standardami dostępności – zdolnych przyjąć i wdrożyć osobę z niepełnosprawnościami do efektywnego wykonywania pracy w takim stopniu, w jakim będą traktowani jak pracownicy, których niepełnosprawność jest tylko jedną z wielu cech, niewykluczającą wykorzystania przez nich własnych zawodowych atutów. Wymogi dostępności nie są obowiązujące dla podmiotów prywatnych, jeśli te nie realizują publicznych kontraktów, można jednak wyobrazić sobie stopniowe podnoszenie poziomu zorganizowania tych miejsc pod kątem przystosowania dla osób z niepełnosprawnościami. Chociażby z potrzeby podnoszenia konkurencyjności i atrakcyjności dla klientów. Efektywnym rozwiązaniem mogłoby być powiązanie refundacji z PFRON na miejsca pracy dla osób z niepełnosprawnościami z wymogiem podnoszenia poziomu przystosowania tych miejsc i z rzeczywistą weryfikacją spełniania tych standardów. Aktualnie w wielu miejscach nie widać związku między uzyskiwaniem

takich dotacji a upowszechnianiem przestrzeni przyjaznych dla pracy osób z niepełno-
prawnościami (w architektonicznym i społecznym rozumieniu tego słowa).

Niniejszy artykuł jest niewątpliwie jednym z pierwszych szukających związków między standardami dostępności a poziomem aktywizacji społecznej i zawodowej osób z niepełno-
sprawnościami i szczególnymi potrzebami. Temat ma charakter dynamiczny z kilku powodów. Po pierwsze – sam proces dostosowań w roku pisania artykułu (2023) jest w fazie początkowej. Po drugie – standardy będą wypracowywane dla poszczególnych działów sektora publicznego i dzięki temu będzie przybywało optymalnych rozwiązań. Po trzecie – badania nad dostępnością i aktywizacją będą coraz bardziej zaawansowane i zdolne do monitorowania tego złożonego – nieliniowego rozwoju. Na ten moment można stwierdzić, że związek między tymi dwiema sferami: dostępność – aktywizacja jest pozytywny, ale nadal pośredni i nierozwiązujący wielu problemów.

BIBLIOGRAFIA

- Gąciarz, B., Kubicki, P., Rudnicki, S. (2014). System instytucjonalnego wsparcia osób niepełnosprawnych – diagnoza dysfunkcji. W: B. Gąciarz, S. Rudnicki (red.), *Polscy niepełnosprawni. Od kompleksowej diagnozy do nowego modelu polityki społecznej* (s. 105–126) Wydawnictwa AGH Kraków.
- Gąciarz, B. (2017). Polityka społeczna wobec niepełnosprawności. Zarządzanie problemem czy strategia empowerment? W: A. Karwacki, M. Rymśza, B. Gąciarz, T. Kaźmierczak, B. Skrzypczak (red.), *Niezatrudnieniowe wymiary aktywizacji. W stronę modelu empowerment?* (s. 63–105). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Program Rządowy „Dostępność Plus” na lata 2018–2025 (2018). Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju.
- Rudnicki, S. (2014) Niepełnosprawność i złożoność. *Studia Socjologiczne*, 213(2), 43–61.
- Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych. Dz.U. 2019 poz. 848.
- Ustawa dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, Dz.U. 2019 poz. 1696.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- <https://samorzad.pap.pl/kategoria/fundusze-europejskie-w-regionach/program-dostepnosc-plus-167-mld-zl-w-ciagu-5-lat-na>
- Uchwała w sprawie ustanowienia rządowego programu „Dostępność plus”. <https://www.gov.pl/web/premier/uchwala-w-sprawie-ustanowienia-rzadowego-programu-dostepnosc-plus>